

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

>Retouradres Postbus 16375 2500 BJ Den Haag

De voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Voortgezet Onderwijs
Rijnstraat 50
Den Haag
Postbus 16375
2500 BJ Den Haag
www.rijks-overheid.nl

Onze referentie
25988127

Datum 4 november 2020
Betreft Vrijheid van meningsuiting in het onderwijs

Op vrijdag 16 oktober is Samuel Paty op gruwelijke wijze vermoord. Een bevlogen Franse leraar die zijn leerlingen de waarde van het vrije woord wilde bijbrengen en dit met de dood heeft moeten bekopen. Hij is het slachtoffer geworden van een terroristische daad, waarvan de gevolgen tot ver buiten Frankrijk voelbaar zijn. Deze moord is een aanslag op de democratische rechtsstaat. Wij willen hierbij nogmaals onze afschuw uitspreken en ons medeleven en solidariteit betuigen aan Frankrijk. In deze brief zullen wij, zoals verzocht door uw Kamer tijdens het Vragenuur op 27 oktober jl., ingaan op wat deze aanslag betekent voor het onderwijs in Nederland.

Allereerst willen wij benadrukken dat het kabinet vierkant achter de grondwettelijke vrijheid van meningsuiting staat, en achter de leraren die de waarde van vrijheid overbrengen op volgende generaties. Het recht op vrijheid van meningsuiting is één van de pijlers van onze democratische rechtsstaat en een wezenskenmerk van een vrije en democratische samenleving. Daaraan doet niet af dat deze vrijheid ook grenzen kent, zoals vastgelegd in bijvoorbeeld de uitingsdelicten in het Wetboek van Strafrecht. Het is een collectieve verantwoordelijkheid van onze samenleving om de vrijheid van meningsuiting te waarborgen. Juist wanneer extremisten trachten het vrije woord onder druk te zetten met intimidatie of geweld, is het van belang daarvoor niet te zwichten, maar met elkaar pal achter de verworvenheden van onze vrije democratische rechtsstaat te blijven staan.

In deze brief gaan wij achtereenvolgens in op het belang van vrijheid en veiligheid op scholen, de wijze waarop vrijheid van meningsuiting terugkomt in de klas, het ondersteunen van leraren en de waarde van goed burgerschapsonderwijs.

Vrijheid op school

De schok in de Nederlandse onderwijswereld is begrijpelijkerwijs groot. Leraren ervaren dat er een aanslag is gepleegd op een collega, maar ook op hun beroep. Het roept vragen op over hoe het met hun eigen veiligheid is gesteld. Wij voelden dat ook in de gesprekken die wij hierover hebben gevoerd, bijvoorbeeld vorige week met leraren van een school in Den Haag. Scholen hebben de afgelopen

weken op diverse manieren stilgestaan bij de aanslag en hun solidariteit en medeleven betuigd aan Frankrijk. Er is gesproken over de manier waarop leraren in vrijheid en veiligheid les kunnen geven en de dilemma's die dit met zich meebrengt. Zij hebben de belangrijke taak leerlingen en studenten handvatten te bieden om zich te ontwikkelen tot zelfstandige burgers die kunnen samenleven in een land dat wordt gekenmerkt door vrijheid, gelijkwaardigheid en solidariteit. Die taak is soms ingewikkeld. Leraren moeten in vrijheid hun werk kunnen doen, zonder enige vorm van intimidatie ten aanzien van de inhoud of de vorm van hun lesprogramma.

Helaas hebben wij deze week moeten constateren dat de vrijheid en veiligheid van leraren in Nederland niet altijd vanzelfsprekend is. Veel scholen hebben afgelopen maandag gehoor gegeven aan onze oproep om solidariteit te tonen met Frankrijk en aandacht te besteden aan de vrijheid van meningsuiting. Dit is op een uitstekende en integere wijze gedaan, waarmee het belang van dit onderwerp goed onder de aandacht van leerlingen is gebracht. Tot onze ontsteltenis hebben de acties in het kader van de vrijheid van meningsuiting op scholen in Rotterdam en Den Bosch geleid tot onrust en zelfs tot bedreigingen. Het is volstrekt onacceptabel dat de veiligheid van leraren onder druk komt te staan omdat zij de waarde van het vrije woord overbrengen. Het intimideren en bedreigen van leraren kan op geen enkele wijze worden getolereerd en hier treden wij dan ook hard tegen op. Het is belangrijk dat aangifte is gedaan door de scholen en leraren die het betreft. Deze scholen staan in nauw contact met de politie, de Inspectie van het Onderwijs en de Stichting School en Veiligheid (SSV). Er is een ondersteuningsteam van de SSV ingezet om hen te helpen bij deze situatie. Leraren die zich met overtuiging inzetten voor de vrijheid van meningsuiting verdienen onze volledige steun en hun veiligheid dient te allen tijde gegarandeerd te worden.

Veiligheid op school

In Nederland is het bevoegd gezag verantwoordelijk voor het veiligheidsbeleid op een school. Maar zaken als bedreiging, radicalisering en bij de aanslag op Paty zelfs terrorisme, overstijgen de verantwoordelijkheid van de school en vragen om een justitiële aanpak. Adequaat reageren op eventuele signalen die kunnen wijzen op dergelijke ernstige risico's vergt nauwe samenwerking tussen scholen, politie, justitie, en in sommige gevallen ook veiligheidsdiensten. In dit kader willen wij wijzen op diverse samenwerkingsdocumenten en handreikingen die zijn ontwikkeld door het Centrum voor Criminaliteitspreventie en Veiligheid, de SSV en het Nederlands Jeugdinstituut.¹

De aanslag in Parijs is een wake-upcall voor ons allemaal, waardoor wij ons eens te meer realiseren hoe belangrijk het is dat scholen signalen van dreiging serieus nemen en ermee naar de politie stappen. Wij roepen leraren en scholen dan ook op om aangifte te doen wanneer zij bedreigd of geïntimideerd worden. In het kader van de recente toename van wapenbezit rondom school werken wij landelijk en lokaal aan het versterken van de samenwerking tussen het onderwijs, de gemeenten en de politie. U wordt binnenkort nader geïnformeerd over het actieplan 'Wapens en Jongeren' door onze collega's van Justitie en Veiligheid.

---

¹ https://www.schoolveiligheid.nl/wp-content/uploads/2020/10/Gespreksleidraad_school_politie_def.pdf,
<https://www.nji.nl/nl/Download-NJi/Publicatie-NJi/Veiligheid-in-verbinding,-hoe-werkt-het.pdf>,
<https://www.schoolveiligheid.nl/po-v-o/kennisbank/digitaal-veiligheidsplan/>.

Het algemene gevoel van veiligheid onder leraren is sinds 2010 tamelijk constant, zo blijkt uit de Monitor Sociale Veiligheid.^{2,3} In het primair onderwijs (hierna po) en het middelbaar beroepsonderwijs (hierna mbo) geeft ongeveer 95 procent van de leraren aan zich veilig te voelen op school. In het voortgezet onderwijs (hierna vo) geldt dit voor ruim 90 procent. Deze rapportage biedt ook inzicht in wat voor soort incidenten leraren meemaken op scholen. In een recent tevredenheidsonderzoek onder medewerkers in het mbo beoordelen zij hun veiligheid met een 7,9.⁴ Dit is een lichte stijging ten opzichte van de vorige meting. Desondanks mogen dergelijke cijfers nooit tot tevredenheid stemmen zolang niet iedere leraar zich veilig en vrij voelt om zijn of haar beroep uit te oefenen. Er zijn nog geen cijfers beschikbaar over wat de aanslag op Samuel Paty heeft gedaan met het veiligheidsgevoel onder leraren. Zowel in de evaluatie van de Wet veiligheid op school (conform de motie Van Meenen en Rog) als in de volgende Monitor Sociale Veiligheid, zal de veiligheidspositie van leraren worden meegenomen.⁵

Vrijheid van meningsuiting bespreken in de klas

Leraren kunnen zich door heftige gebeurtenissen als deze onveilig voelen, en zich misschien zelfs afvragen of zij onderwerpen die gevoelig kunnen liggen nog wel aan de orde durven te stellen, ook wanneer er geen sprake is van een concrete dreiging. Zij geven aan dat de juiste vorm om thema's te bespreken die gevoelig kunnen liggen in de klas soms een dilemma kan zijn. Juist wanneer thema's gevoelig liggen is het belangrijk dat deze besproken worden. Zo kunnen leerlingen en studenten op een veilige manier in aanraking komen met de omgangsvormen en rechten die passen bij een vrije samenleving.

Leraren kunnen het beste inschatten welke lesvormen en materialen het meest passend zijn in de context van hun eigen school en klas. Dat geldt ook voor de keuze om ouders en leerlingen of studenten wel of niet te informeren over een aanstaande les die mogelijk gevoelig ligt. De ene leraar zal kiezen voor een meer theoretische les over het belang van de vrijheid van meningsuiting, waarbij rekening wordt gehouden met bepaalde sentimenten en spanningen in de klas. Een ander zal kiezen voor een les waarin die sentimenten en spanningen juist expliciet naar voren worden gebracht. Aangaande dit soort gevoelige vraagstukken past ons vanuit Den Haag terughoudendheid en vertrouwen in de professionaliteit van leraren.

Leraren faciliteren, ondersteunen en opleiden

Leraren moeten in vrijheid en veiligheid hun werk kunnen doen. Wij voelen ons hier als ministers verantwoordelijk voor. De gebeurtenissen in Frankrijk benadrukken het belang van deskundige leraren en van een sterk ondersteuningsaanbod. Dit geven wij op verschillende manieren vorm.

Scholen kunnen kosteloos gebruik maken van de ondersteuning die SSV biedt. Specifiek over de moord in Frankrijk is een aantal handvatten opgesteld door de Universiteit Utrecht, die op de website van SSV zijn geplaatst.⁶ Daarnaast heeft

² Kamers stukken II 2018-2019, 29240, nr. 88.

³ Kamerstukken II 2018-2019, 29240 nr. 85.

⁴ https://www.mboraad.nl/sites/default/files/documents/definitief_05-2019_sectorrapportage_mbo-instellingen_ronde_iii_002.pdf.

⁵ Kamerstukken II, 2019 – 2020, 29240, nr. 115.

⁶ https://www.schooleveiligheid.nl/wp-content/uploads/2020/10/Lesbrief_n.a.v._moord_op_Samuel_Paty.pdf.

SSV een breder trainingsaanbod op het gebied van veiligheid, onder andere om leraren (in opleiding) voor te bereiden op het voeren van gesprekken over onderwerpen die mogelijk gevoelig liggen in de klas. Zo is er voor het po de training 'Samenleven op school met ruimte voor verschil', en voor het vo en het mbo de training 'Dialogo onder druk'. In deze trainingen leren leraren (teams) via democratische gespreksvoering om te gaan met heftige discussies, om wederzijds begrip te stimuleren, maar ook om te begrenzen waar nodig. Op de website van SSV is een uitgebreide kennisbank met materiaal en handreikingen te raadplegen.

Ook in het mbo wordt ingezet op kennisdeling en bevordering van de professionalisering van leraren, mede naar aanleiding van de motie van de leden Van den Berge en Rog.⁷ Daarnaast ondersteunen het Kennispunt MBO Burgerschap en de Werkplaats Burgerschap leraren bij het vormgeven van goed burgerschapsonderwijs. Deze ondersteuning biedt leraren meer kennis en inzicht in de praktijk en helpt hen bij het bevorderen van de basiswaarden van de democratische rechtsstaat. Hiervoor zijn in 2019 en 2020 additionele middelen beschikbaar gesteld.

Tevens is er veel ondersteuningsaanbod om het wederzijdse respect te vergroten en radicalisering te signaleren en te voorkomen. Er zijn veel partijen die hier een belangrijke bijdrage aan leveren. Zo helpt het aanbod van de Respect Education Foundation, het COC en de Anne Frank Stichting bij het vergroten van tolerantie onder leerlingen, en stellen deskundigen hun kennis over radicaliserende jongeren ter beschikking aan het onderwijs.

In de lerarenopleidingen wordt meer aandacht besteed aan burgerschap en sociale veiligheid dan voorheen. Deze onderwerpen maken sinds de herijking in 2018 onderdeel uit van de kennisbasis van de lerarenopleidingen. Zo worden leraren beter voorbereid op het voeren van complexe gesprekken, maar ook op het tijdig herkennen van signalen dat de veiligheid van leerlingen in het geding is.

Met deze concrete voorbeelden trachten wij uw Kamer een concreter inzicht te geven in de wijze waarop wij leraren ondersteunen en opleiden, zonder hierbij uitputtend te kunnen zijn. Wij roepen scholen op om gebruik te maken van het ondersteuningsaanbod.

Burgerschapsonderwijs

Burgerschapsonderwijs is van groot belang om de basiswaarden van de democratische rechtsstaat te beschermen. Het kan zorgen voor meer wederzijds begrip en kennis aangaande andere overtuigingen, culturen en godsdiensten. Ook kan het bijdragen aan het voorkomen van radicalisering. Omdat de burgerschapsopdracht aan scholen in het funderend onderwijs momenteel te vrijblijvend is en onvoldoende duidelijkheid biedt, zijn wij bezig deze opdracht te verduidelijken en aan te scherpen. De behandeling van dit wetsvoorstel in uw Kamer is voorzien op maandag 9 november aanstaande. Als het wetsvoorstel wordt aangenomen, wordt wettelijk verankerd dat het burgerschapsonderwijs gericht is op het bevorderen van het respect voor en de kennis van de basiswaarden vrijheid, gelijkwaardigheid en solidariteit. Dat betekent onder meer dat de vrijheid van meningsuiting verplicht behandeld dient te worden door scholen in hun burgerschapsonderwijs. Uit een ander onderdeel van dit wetsvoorstel volgt dat scholen moeten zorgdragen voor een schoolcultuur die in

⁷ Kamerstukken II, vergaderjaar 2019 – 2020, 35 336, nr. 16.

overeenstemming is met de basiswaarden van de democratische rechtsstaat, en die leerlingen een oefenplaats biedt om te leren hoe die basiswaarden in de dagelijkse realiteit handen en voeten krijgen. Als antidemocratisch gedachtegoed onderdeel is van de schoolcultuur, biedt het wetsvoorstel burgerschap een solide juridische basis voor toezicht, handhaving en sanctionering.

Ook het wetsvoorstel dat gericht is op de verruiming van het bestuurlijk instrumentarium biedt meer mogelijkheden om op te treden tegen antidemocratische elementen in een school. In het kader van de integrale curriculumherziening worden de kerndoelen rondom het burgerschapsonderwijs aangescherpt. Deze aanscherping krijgt, mede op verzoek van uw Kamer, prioriteit in de curriculumherziening.⁸

Daarnaast zijn de kwalificatie-eisen voor burgerschap in het mbo verduidelijkt. Studenten leren zo omgaan met andere zienswijzen en opvattingen en zich hier op een respectvolle manier toe te verhouden. Verder introduceren wij in het wetsvoorstel voor de verruiming van het bestuurlijk instrumentarium, naar analogie van de bepaling in het ho, ook voor het mbo de verplichting tot het bevorderen van het maatschappelijk verantwoordelijkheidsbesef.

Ook in het hoger onderwijs moeten de deelnemers aan de academische discussies, zowel leraren als studenten, zich vrij uit kunnen spreken en moet veiligheid geborgd zijn. In dit kader voert de Inspectie van het Onderwijs een inventarisatie uit naar maatschappelijk verantwoordelijkheidsbesef. Hierin komt onder andere de vraag aan de orde of studenten zich vrij voelen om hun mening te geven. De resultaten van deze inventarisatie worden begin 2021 verwacht.

Wij moeten waakzaam zijn dat onze democratische rechtsstaat vitaal en robuust blijft. Dat is een permanente opgave. Onderwijs is daarin een krachtig instrument. Leraren zijn rolmodellen die opkomen voor de vrijheid, gelijkwaardigheid en solidariteit waaraan onze samenleving zijn kracht ontleent. Door het werk dat zij verrichten, leren onze kinderen het belang van de verworvenheden van de democratische rechtsstaat. Leraren verdienen en krijgen daarbij van ons als ministers de volledige waardering en steun.

De minister voor Basis- en Voortgezet Onderwijs en Media,

Arie Slob

De minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap,

Ingrid van Engelshoven

---

⁸ Kamerstukken II, vergaderjaar 2019 – 2020, 31 293, nr. 522.